

AZƏRBAYCAN XALÇALARI

Azerbaijani carpets Азербайджанские ковры

Xalça. Yun. Xovlu. 168x151. XIX əsrin sonları. Şirvan.
Carpet. Wool. Pile-weave. 168x151. Late 19th century. Shirvan.
Ковер. Шерсть. Ворсовый. 168x151. Конец XIX века. Ширван.

Дни культуры Дагестана в Баку

Встреча ученых Азербайджана и Дагестана в Дербенте

Kamal Abdullayev

Multikultural təhlükəsizliyin təmin olunmasında
Azərbaycan Respublikasının təcrübəsi

Azərbaycan Xalça Muzeyində

Vidadi Muradov

Türk dünyası xalçaçılığında "Əjdaha" motivi

Camal Mustafayev

Şəki şəhəri xanlıqlar dövründə

50

Махфуза Зейналова

Материалы Шекинского ханства в коллекции Музея национальной истории Азербайджана

56

Райха Амензаде

Архитектура Шеки

62

Шелале Гасанова

Каждый герой повышает самооценку своего народа

68

Vidadi Muradov

Naхçivan diyarında tikinti sənətinin inkişafı tarixindən

74

Эльмира Гюль

Безворсовый ковер в Узбекистане:
многообразие видов

86

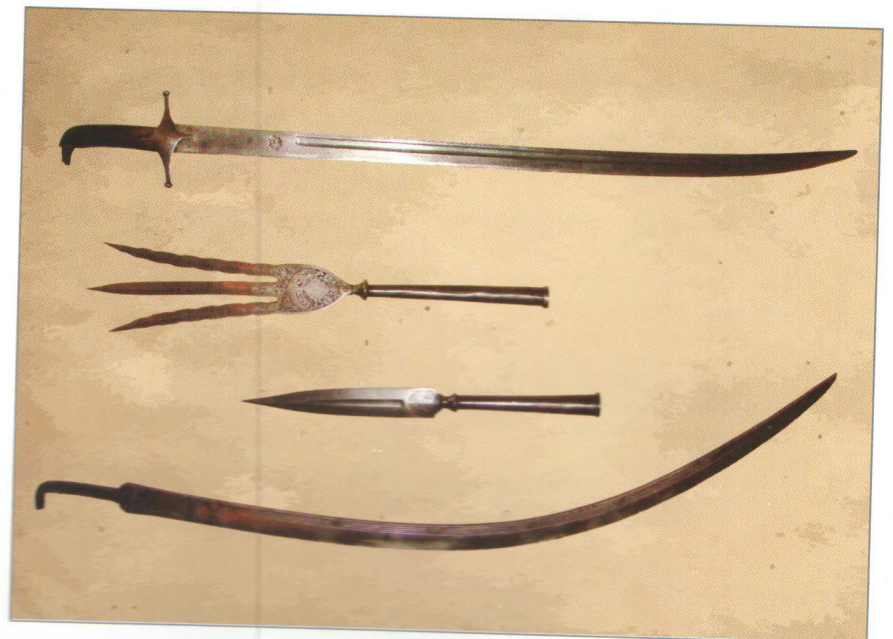
İradə Məmmədova

Aleksey Saltıkovun "İrana səyahət" əsərində
Azərbaycan türklərinin həyat tərzinin təsviri

94

Həbibə Əliyeva

Azərbaycanın orta əsr
silahları üzərində kitabələr

102

Səbuhi Əhmədov

Avropa muzeylərində
orta əsr Azərbaycan
silahları

Xədicə Əsədova

Rusiya Etnoqrafiya Muzeyində və Dövlət Ermitajında
qorunan Azərbaycan xalçaları

Şirin Bünyadova

Azərbaycan atalar sözlərində geyim və bəzəklərin əksi

Sevinc Əzimova

Azərbaycan animasiya kinosunda xalça

Флора Наджи

Ия Зумбулидзе:
«Азербайджанский ковер - это душа народа»

"Azərbaycan xalçaları"

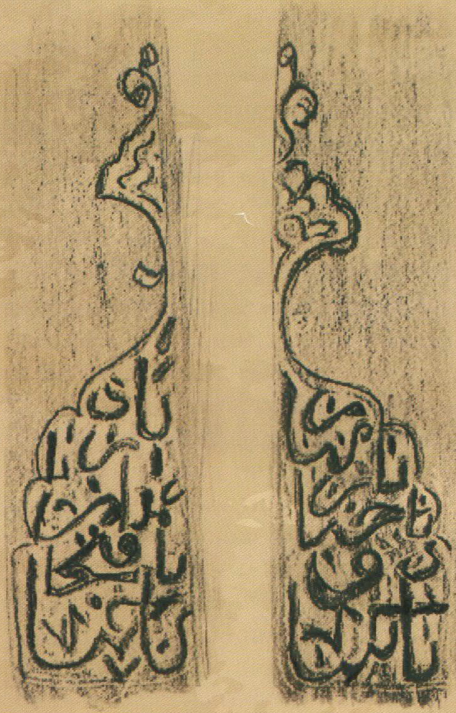
Barmaqların yaddaşı

138

Aysen Soysaldı

Üstüpp və çevresində
təsəvvir edilən kilim
və digər yaygı örnəkləri

8.

Döyüş bıçağı: Döyüş bıçaqları yaxın məsafəli döyüşdə tətbiq edilən birağızlı tiyəli silahlar növünə aiddir. Belə bıçaqların əksəriyyəti həm döyüşdə, həm də təsərrüfat işlərində istifadə olunurdu. Xəncərlərdən fərqli olaraq, döyüş bıçaqlarının tiyəsi birağızlı olur. Azərbaycan ərazisində arxeoloji qazıntılar zamanı tapılan belə hərbi bıçaqları (15, s. 153; tab. X) və orta əsr universal döyüş bıçaqlarını iki qrupa bölmək olar: düztiyəli və ayrıtiyəli bıçaqlar (16, s.88).

Adətən sümükdən, buynuzdan, ağacdan və metaladan hazırlanmış dəstəklər polad tiyələrin üzərinə bənd edilir. Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyinin silah kolleksiyasında müxtəlif ölçülü və hər iki qrupa aid olan çox sayda hərbi bıçaqlar saxlanılır. Bu bıçaqlardan bəzilərinin üzərinin bədii tərtibatı sadədir, bəzilərinin üzəri isə mürəkkəb ornamentlərlə bəzədilmişdir. Bəzi döyüş bıçaqlarının üzərində isə çox nadir hallarda kalligrafik yazılara təsadüf edilir. Məsələn, XIX əsrin əvvəllərinə aid düztiyəli və birağızlı bir ədəd döyüş bıçağının ümumi uzunluğu 37 sm, tiyəsinin uzunluğu 26 sm, eni 0,3 sm, dəstəyinin uzunluğu 11 sm, eni isə 0,5 sm-dir (SBF avad. № 262, şəkil 8).

Bıçağın dəstəyinin hər iki tərəfi sümükdəndir. Dəstəyi və tiyəni birləşdirən yarımdairəvi hissədə çıxma üsulu ilə islimi naxışların ətrafında ustanın adı süls xəttilə ərəb dilində həkk olunmuşdur: "əməl Cəfər Əli"

(tərcüməsi - "Cəfər Əlinin işi"). Poladdan hazırlanmış bıçağın tiyəsinin hər iki tərəfinin üzərində nəbati təsvirli haşiyənin içərisində təkrarən "Ourani-Kərim" in "Fəth" surəsinin birinci ayəsi nəstəliq xətti ilə ərəb dilində həkk olunmuşdur "İnnə fətəhnə ləkə fəthən mubinə" (tərcüməsi - "Həqiqətən, biz sənə açıq-aşkar bir zəfər bəxş etdik"). Bıçaq döyüş zamanı yaxın məsafədən düşməyə zərbə vurmaq məqsədilə hazırlanmışdır.

Azərbaycanın orta əsrlər tarixində müxtəlif tipli silahların istehsalına önəm verilmişdir. Bu nöqtəyi-nəzərdən də silaha olan marağ təsadüfi deyil. Sənətkarlarımız hazırladıqları silahlar üzərində mürəkkəb ornamentli kompozisiyalarla yanaşı, "Qurani-Kərim" in bəzi surələrinə də müraciət etmişlər. Bu məqsədlə də kufi, nəsx, süls, təliq və nəstəliq yazı növlərindən istifadə olunmuşdur.

Mənbələr:

1. İbrahimov F.Ə. Azərbaycanın orta əsr şəhərlərində metalışləmə sənəti (XI-XIII əsrlər). Bakı: Elm, 1988, s. 176.; Достиев Т.М. Средневековые археологические памятники северо-восточного Азербайджана (IX- середина XIII в.). Баку: Изд-во Бакинского Университета, 1999; Əhmədov S.Ə., Cəfərova E.B. Azərbaycanın orta əsr silahları (arxeoloji materiallar əsasında)/ Bakı: Elm, 2005
2. Babayev İ.A., Əhmədov Q. M. Qəbələ (tarixi-arxeoloji oçerki). Bakı: Elm, 1981; Novruzlu Ə.İ. Azərbaycanın orta əsr sənətkarlığı (XIV-XVII əsrlər). Bakı: 1997; Dostiyev T.M. Şimal-şərqi Azərbaycan IX-XV əsrlərdə (Quba-Xaçmaz bölgəsinin materialları əsasında tarixi-arxeoloji tədqiqat). Bakı: BDU nəşriyyatı, 2001, 396 s. (metalışləmə, s. 127-144); Джидди Г.А. Средневековый город Шемаха (IX-XVII века) (историко-археологическое исследование). Баку: ЭЛМ, 1981, с. 174; İbrahimov F.Ə. Bakıda metalışləmə tarixi (IX-XVII əsrlər). Bakı: Elm, 1995.

3. MATM Arxelogiya fondunun materialları.
4. Azərbaycan tarixi. I cild. Bakı: Azərənəşr, 1958
5. Azərbaycan tarixi (uzaq keçmişdən 1870-ci ilə qədər). Bakı: Azərənəşr, 1996, 872 s.
6. Gəncəvi Nizami. İsgəndərnamə. Bakı: Azərənəşr, 1962
7. Неймат М.С. Корпус эпитафических памятников Азербайджана. Арабо-персо-тюркоязычные надписи Баку и Апшерона (XI - начала XX веков). Том I, Баку: Элм, 1991, с. 248; Неймат М.С. Корпус эпитафических памятников Азербайджана. Арабо-персо-тюркоязычные надписи Шеки-закатальской зоны (XIV век - начало XX века). Том II, Баку: XXI Yeni Nəşrlər Evi, 2000, с. 368 (с иллюстр.); Əliyeva H. Ağsunun epigraflıq abidələri (XVIII əsr Ağsu şəhər qəbiristanlığı orta əsrlərdə (tarixi-arxeoloji araşdırma). II buraxılış, Bakı: CBS Pol. Production, 2010
8. Кильчевская Э.В. От изобразительности к орнаменту. Москва: Наука, 1968; Berk S. Zeytinburnu Tarihi Mezar Taşları. Kataloq. İstanbul, ZBB, 2007
9. Nemət M. Padnoslar üzərindəki kitabələr / "Elm" qəzeti, № 19-20, 31.05.2000, s. 18-19.
10. Сурхай М. О двух бронзовых рукоятках с седловидными навершиями // Azərbaycan Tarixi Muzeyi - 2002, Bakı: Elm, s.
11. Рыбаков Б.А. Ремесло в древней Руси. Изд. АН СССР, Москва, 1948
12. Toledo-Madrid (onların sanatı, tarixi). Artes Graficas Toledo, S.A.U., 2000
13. "Qurani-Kərim" (ərəb dilində tərcümə edənələr: Z.Bünyadov və V.Məmmədəliyev). Bakı:Azərənəşr, 1991
14. Azərbaycan bayraqları. Kataloq. Bakı: Elm, 2005
15. İbrahimov F.Ə. Azərbaycanın orta əsr şəhərlərində metalışləmə sənəti (XI-XIII əsrlər). Bakı: Elm, 1988
16. Əhmədov S.Ə., Cəfərova E.B. Azərbaycanın orta əsr silahları (arxeoloji materiallar əsasında). Bakı: Elm, 2005

Habiba Aliyeva
PhD in History

Габига Алиева
доктор философии по истории

***Inscriptions of medieval
weapons of Azerbaijan***

*(On the basis of the materials of ANAS
National History Museum of Azerbaijan)*

***Надписи на средневековом
оружии Азербайджана***

*(На основе материалов Музея национальной
истории Азербайджана НАНА)*

Key words: *weapon, inscription, sheath, scimitar,
shaft, Suls, Naskh, Nastalik*

Ключевые слова: *оружие, надписи, ножевище,
ножны, рукоятка, сюлс, насх, насталик.*

Summary

Резюме

For the first time, medieval weapons of Azerbaijan are epigraphically studied in the article through citing sources, literature and real tangible discoveries that are held in the National History Museum of Azerbaijan. In addition to the identification of these types of weapons, the author made a comparative analysis between them and the weapons stored in the European and Asian countries.

В статье впервые со ссылкой на источники, литературу и артефакты, хранящиеся в Национальном музее истории Азербайджана, эпиграфически исследовано средневековое оружие Азербайджана. Наряду с классификацией видов оружия, автор провел их сравнительный анализ с различными видами оружия, хранящимися в музеях и коллекциях стран Европы и Азии.

UOT 94 (479.24)

AZƏRBAYCANIN ORTA ƏSR SİLAHLARI ÜZƏRİNDƏ KİTABƏLƏR

(AMEA Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyinin
materialları əsasında)

Həbibə Əliyeva

*AMEA Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyinin direktor müavini, tarix üzrə fəlsəfə doktoru
e-mail: ahebibe@gmail.com*

*Açar sözlər: silah, kitabə, tiyə, qın,
dəstək, süls, nəsx, nəstəliq*

Orta əsrlərdə tez-tez baş verən xarici basqınlar və ara müharibələri Azərbaycanda silah istehsalının xüsusi yer tutmasına və bu sənətin inkişafına əsas səbəb olmuşdur. Kütləvi şəkildə istehsal olunan müxtəlif növ silahların hazırlanmasına yerli peşəkar ustalar cəlb olunurdu. Bu səbəbdən də orta əsr abidələrindən arxeoloji qazıntılar nəticəsində başqa maddi-mədəniyyət nümunələri ilə birlikdə müxtəlif silah növləri də aşkar edilmişdir (1, s. 47-50, 71-72, 78-93).

Azərbaycanın Qəbələ, Bərdə, Gəncə, Naxçıvan, Şabran, Şamaxı, Bakı və s. orta əsr şəhərlərində aparılmış arxeoloji qazıntılar zamanı və ya təsadüf əsasında tapılan müxtəlif silah növlərinin əksəriyyəti Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyinin (MATM) Arxeologiya Fondunda qorunub saxlanılır (2, s.19-26, 46-47, 76-78, 131-134).

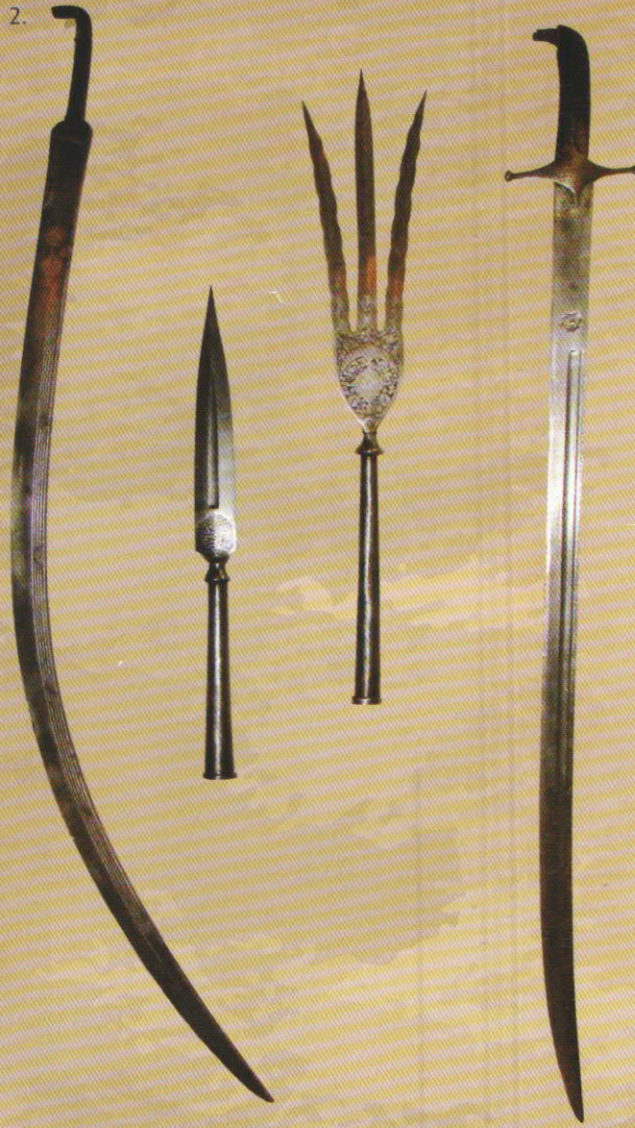
Arxeoloji qazıntılar zamanı qeyd olunan şəhərlərdən tapılan müxtəlif tipli (iş və müdafiə) silahlarının əksəriyyətinin formasını saxlaması onların haqqında müəyyən fikirlər söyləməyi asanlaşdırır. Lakin əsasən ox, təbərzin, qılınc, bıçaq, tüfəng, naqan və s. kimi soyuq və odlu döyüş silahlarının tiyələri bəzən də sulğuncunun uc tərəfi qırılmış vəziyyətdə tapılır. Səbəb isə bu silahların nazik təbəqədən olması və uzun müddət torpaqda qaldığı üçün güclü təzyiçiyə uğramasıdır. Belə vəziyyət onların bütöv forma və ölçüləri haqqında fikir söyləmək işini çətinləşdirir (MATM-ın "Arxeologiya Fondu").

Əhəmiyyətli etdiyimiz arxeoloji qazıntılar zamanı tapılmış döyüş və müdafiə silahlarının bədii tərtibatlı və yazılı olmasına çox az hallarda təsadüf olunur. Bu arxeoloji qazıntı zamanı tapılan döyüş və müdafiə silahları haqqında epigrafik müqayisələr aparmağa imkan vermir. Azərbaycanın orta əsr hərbi tarixini araşdıran S.Əhmədovun və E.Cəfərovanın "Azərbaycanın orta əsr silahları (arxeoloji materiallar əsasında)" adlı kitabında Azərbaycan ərazisində orta əsrlər dövründə istifadə edilmiş müxtəlif tipli silahlar haqqında geniş şərh verilmişdir. Tədqiqatçılar zəngin arxeoloji materiallardan, orta əsr miniatürlərindən, yazılı mənbələrdən yararlanaraq Azərbaycan şəhərlərindən tapılmış silah nümunələrinin müqayisəli təhlilini vermişlər.

Lakin, orta əsrlərə aid müxtəlif tipli silah növləri aşkar olunsada, tədqiqatçılarımızın onların üzərində müxtəlif yazıların forması haqqında qeydlərinə rast gəlinmir.

Orta əsrlərdə döyüş silahları kimi əsasən qılınc və xəncərdən geniş istifadə edilmişdir. Şamaxının Cıraqlı ərazisindən tapılmış ilk orta əsrlər dövrünə aid (ölçüsü: 1,50x56) əlləri qoynunda, belində kəmərdən qılınc və xəncər asılmış daş insan heykəli MATM-ın ekspozisiya zalında nümayiş olunur. Bu heykəl bir döyüşçüyə və yaxud da sərkərdəyə məxsus məzarüstü daş olduğunu göstərir (şək. 1). Belə ki, IX əsrdə xürrəmilərin qılınc və xəncərlə silahlanmaları haqqında yazılı məxəzlərdə də məlumatlar vardır (4, s.115). VII-IX əsrlərə aid şifahi xalq ədəbiyyatı nümunəsi olan "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanının "Bəkil oğlu İmran

boyunda Gürcüstandan gələn xəraclar da "... bir at, bir qılınc ... gətirdilər" söy və Bamsı Beyrəyin düşməni qılıncın a keçirməsi səhnəsi, qılıncın həm döyüş həm də mərdlik, ərənlük simvolu kimi edilməsi bu dövrlərdə də qılıncın əsas sil döyüşlərdə istifadəsinin, hədiyyə veril göstəricisidir" (5, s.249).

Azərbaycan ədəbiyyatının Xaqani Nizami Gəncəvi kimi klassiklərinin əsrlər öz əksini tapmış döyüş səhnələrində m hücum və müdafiə silahları, o cümlə rəh, qalxan, dəbilqə, qılınc haqqında q məlumatlar vardır. N.Gəncəvi "İsgəndər poemasında qılıncı belə təsvir edir: "Yəm lıncı içirmiş zəhər" və yaxud "Qılıncı gör hər iki əldə, bıçağı, nizəni köksdə, bel s.86).

Azərbaycan ərazisində aşkar edilmiş əsrlərə aid məzar daşları üzərindəki kital yanaşı, qılınc və xəncər təsvirlərinin sı faktını görkəmli alim Məşədixanım L də "Azərbaycanın epigrafik abidələrini pusu" adlı əsərində qeyd etmişdir. Or Ağsu şəhərinin ətrafında olan qəbiristanl döyüşçülərə aid məzar daşlarının üzərində bu faktla qarşılaşdıq. Məzar daşlarının riyətinin üzərində əsasən qılınc və xəncər rəsmləri təsvir edilmişdir (7, s.71, 138, 250). Azərbaycanca olan bu təsvirlərin analogları Orta Asiyada, Türkiyədə və Dağıstanda da sı faktı tədqiqatçılar tərəfindən təsdiqlənmişdir (8, s. 22-37, 81).

Azərbaycanda soyuq silah növünə aid qılınc və xəncər istehsalının son zamanlara qədər mövcud olması xalqın bəyüş silahlarından əsrlər boyu ənənəvi surətdə istifadə etdiyini göstərir. Arxiv və sənədlər, yazılı mənbələr, miniatürlər əsasında Azərbaycanda orta əsrlərdə yaxınməsafəli döyüşdə tiyəli silahların istifadə olunmasının ümumi mənzərəsi qeyd etmək mümkündür. Belə ki, yaxınməsafəli döyüşdə tətbiq edilən tiyəli silahların növlərinin silahşünaslıqda təsnifatı belədir: düztiyəli qılınc (tiyəli qılınc), ayritiyyəli qılınc (kılıç), xəncər və döyüş bıçağı (şək. 2).

Qeyd etdiyimiz yaxınməsafəli silah növü MATM-in "Bayraqlar və silahlar fonduna" daxil olan zəngin kolleksiyasını bəzəyir.

Düztiyyəli ikiəgzli qılıncın hər iki tərəfinə kəsici, döğrayıcı və batırıcı silahlərdir. Bu silahlərin tiyənin kəsici hissəsi ucluğa tərəf ya yarım rəvi, ya da iti uclu formada hazırlanır. Düztiyyəli, ikiəgzli, uc tərəfi yarım dairəvi formadadır. Silahlər nazik təbəqəli polad materialdan hazırlanmışdır. Düztiyyəli qılıncın ölçüləri: ümumi uzunluğu 88,5 sm, tiyənin uzunluğu 75 sm, eni 4 sm, dəstəyin uzunluğu 13,5 sm, eni 3,5 sm-dir. № 324, şək. 3).

Qılıncın tiyəsi uc hissəsindən başlamışdır. Hər iki tərəfdən xüsusi haşiyənin içində

xəttilə kitabəni iki hissəyə bölən qıvrılmış ilan təsviri döymə üsulu ilə işlənmişdir. Bu haşiyədən sonra altı ədəd haşiyənin içində ortadan düz xətlə bölünmüş kitabə təkrar yazılmışdır: "Əzəmətli adil sultan, sultanlar sultanı, xaqanlar xaqanı".

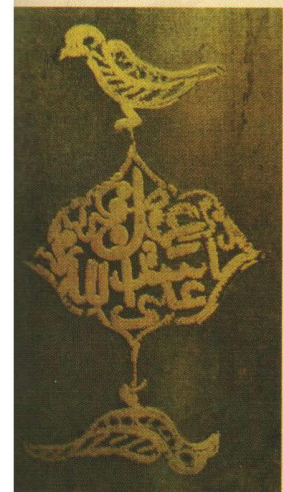
Bu cür kitabə MATM-ın orta əsrlər zalındakı Şirvanşahlara aid divar daşına üç sətirlik kufi xəttlə və II Şah Təhmasib Səfəvi dövrünə aid siniyə nəsx xətlə həkk olunmuşdur (9, s.18-19, 39). Tiyənin tutacağa yaxın olan hissəsi çox zərif formada bir-birinə keçmiş xüsusi haşiyənin içindəki nəbatı naxışlar ilə bəzədilmişdir. Hər iki tərəfdə həkk olunan kitabə və naxışlar eynidir.

Qılıncın dəstəyi qara rəngli metaldan qalın təbəqədən hazırlanmışdır. Tiyə hissədən buynuz formasında olub hər iki tərəfdən lalə gülünə bənzər xüsusi formada düzəldilərək, dəstəyin sonuna qədər iki hissədən də əldən çıxmaq üçün çıxıntılar döymə üsulu ilə işlənmişdir. Tutacağın üzəri tam nəbatı naxışlar ilə qızıqlaşma ilə bəzədilmiş, lakin istifadə müddətində bu təsvirlər silinmişdir.

Qılıncın qını qalın göndən hazırlanmış və uc hissədən yarpağa bənzər xüsusi formada kəsilən metal lövhə qına bənd edilmişdir. Metal lövhənin üzəri qara rəngli mina məhlulu ilə çox zərif həndəsi və nəbatı naxışlar ilə bəzədilmişdir. Digər tərəfində isə minalı məhlul ilə yarpaq formasındakı təsvirin içi nəbatı naxışlanmışdır. Qeyd etdiyimiz qının orta və son hissəsində iki ədəd ona keçirilmiş yarpaq formasında metaldan kəsilmiş lövhələr üzərində qara rəngli mina məhlulundan yazılmış kitabə çətinliklə oxunur. Kitabə ərəb dilində nəsx xəttilə həkk olunmuşdur: "Ya qazi əl-hacət" – "Ey çətinlikləri açan hakim!". Digər haşiyədə isə qılıncın sahibinin adı yazılmışdır: "Sahibi ibn Muhəmməd" – "Sahibi Məhəmməd oğlu". Lövhələrin üzərindəki yazılar qılıncın çox istifadə olunmasını göstərir ki, bu səbəbdən də həkk olunmuş kitabələr çətinliklə oxunur. Metal lövhələrin yan hissələrindən kiçik halqalar bənd olunmuş və üzərilərinə nazik dəridən bəldən asmaq üçün asma kəmər vardır. Bəhs etdiyimiz düztiyəli qılınclar əsasən daha çox sayda MATM Arxeologiya fondunda qorunur (10, s.228-232).

Əyritiyəli qılınclar (kılıc) - bir və ya ikiəğzli əyri (sivri) formada tiyəsi olan yaxınməsafəli doğrayıcı silahdır. Belə silahlardan sayılan məşhur Dəməşq poladından hazırlanan polad tiyəli qılınclar, adətən Şərqi silah növünə aid edilir. Tədqiqatçılar əyritiyəli qılıncların Şərqdə VII-IX əsrlərdə, Rusiyada XI əsrlərdə (11, s.178-179), Qərbi Avropa ölkələrində isə daha sonrakı dövrlərdə, yəni XV əsrdə istehsal olunmasını elmi araşdırmalar nəticəsində təsdiqləyirlər.

Müxtəlif regionların hərbi işinin inkişafında müharibələr zamanı əldə olunmuş düşmən silahlarına bənzər silahların istehsalı böyük rol oynayır. Bu nöqtəyə nəzərdən silaha maraq və tələbat güclü olmuşdur. Orta əsr silahlarının təhlili hər bir cəmiyyətin hərbi-siyasi, iqtisadi və sosial quruluşu haqqında qiymətli məlumat verir. Şərqi silahının Avropa ölkələrində orta əsrlərdə yayılmasının yollarından

4.

biri də ölkələr arasında baş vermiş silahlı toqquşmalardır. İspaniyanın Toledo şəhərində Şərqi silah növləri istehsal edən ustaların əl işləri buna əyani sübutdur. Hal-hazırda da Toledo şəhərində dəmirçi sexlərində Dəməşq poladından qılıncların hazırlanması prosesi ustalar tərəfindən şəhər sakinlərinə və xarici qonaqlara nümayiş olunur. XI əsrin əvvəllərində İspaniyanın Ərəb Xilafəti tərəfindən işğalından sonra ərəblərin Dəməşq poladından qılınc hazırlama ənənəsi daha sonralar ispanlar tərəfindən davam etdirilmişdir (12, s.109).

MATM-nin silah kolleksiyasında daha çox əyritiyəli qılınclar mühafizə olunur. Düztiyəli qılınclarla müqayisədə, əyritiyəli qılınc fraqmentlərinin sayca çox olması onların daha geniş yayıldığından xəbər verir. Bəhs etdiyimiz poladdan hazırlanmış birağızlı əyritiyəli qılıncın ümumi uzunluğu 91 sm, tiyəsinin uzunluğu 80 sm, eni 0,3 sm, dəstəyinin uzunluğu 11 sm, eni 0,2 sm-dir (SBF avad. № 1831, şəkil 4).

Tiyəyə bənd olunmuş dəstəyin üzərinə uzunsov, rombvari formalı metaldan hazırlanmış lövhə və tutacağın baş hissəsinə bənd olunmuş ilan başına bənzər oymaq düzəldilmişdir (qılınc əldən sürüşüb çıxmasın deyə, tutacaq və tiyənin arasındakı məsafəni ayırmaq üçün silahın xüsusi formada hazırlanmış bir hissəsi). Qılıncın tiyəsinə bir üzü sadə olsa da digər tərəfinə baş hissədən qızıl işləmə ilə süls xətt ilə ərəb dilində kitabə həkk olunmuşdur: "Əsədullah Əli Səfinin işi". Haşiyənin yuxarı və aşağı hissəsində quş təsviri qızıl suyu ilə işlənmişdir. Bu haşiyədən sonra tiyənin baş hissəsində qızıl suyuna çəkilmiş xüsusi kənarları olan nəbati naxışlı haşiyənin içində kitabədə süls xətt ilə ərəb dilində Allaha müraciətlər həkk olunmuşdur: "Ya qazi əl-hacat" – "Ey çətinlikləri açan hakim!", "Ya rafi əl-daracət" – "Ey dərəcələri qaldıran", "Ya kafi əl-mauhumat" – "Ey maddi cəhətdən mükafatlandıran!" – "fi sənə 1150" – hicri qəməri tarixlə 1150, miladi təqvimlə 1736/37-ci ildə. Bu haşiyədən sonra qızıl suyu ilə kalligrafik yazıda "Fəth" surəsinin (48-ci surə) birinci və ikinci ayələri həkk olunmuşdur. Kitabənin tərcüməsi: "Rəhimli və mərhəmətli Allahın adı ilə 1. (Ya Peyğəmbər!) Həqiqətən, Biz sənə (müsəlmanların fətuhatının başlanğıcını qoyan, Kəbənin yerləşdiyi Məkkə şəhərinin, habelə bir çox başqa məmləkətlərin fəthinə səbəb olacaq Hüdəybiyyə sülhü ilə) açıq-aşkar bir zəfər bəxş etdik! 2. Allah (bununla) sənənin əvvəlki və sonrakı günahlarını bağışlayacaq, sənə olan

nemətini tamam-kamal edəcək və sənə düz yola müvəffəq edəcəkdir!" (13, s.518).

Əyritiyəli digər qılıncın ümumi uzunluğu 99 sm, tiyəsinin uzunluğu 86 sm, eni 0,35 sm, tutacağın uzunluğu 13 sm, eni 0,2 sm-dir (SBF avad. № 741, foto 3). Poladdan hazırlanmış tiyənin hər iki üzünü sadə formada düzəldilmişdir. Lakin tiyə ilə tutacağın üzərinə hər iki tərəfdən bənd edilmiş xüsusi formalı metalın üzərindəki medalyonun içərisində döymə üsulu ilə gözəl süls xətt ilə ərəb dilində "Bismillahir rahmənir-rahim", tərcüməsi "Rəhimli və mərhəmətli Allahın adı ilə" həkk olunmuşdur. Digər üzündə isə "Qurani-Kərim" in "Saf" surəsindən (61-ci surə 13-cü ayə) məşhur cümlə olan "Nəsrün min Allahi və fəthun qaribun"

5.

ayəsi süls xəttilə ərəb dilində çox zərif formada yazılmışdır. Kitabənin tərcüməsi: "Kömək Allahdandır və qələbə yaxındır". Qeyd etdiyimiz bu kitabəyə biz bayraqlar və digər soyuq silahlar üzərində də rast gəlirik (14, s.13-28). Qılıncın tutacağı hər iki tərəfdən taxta ilə tiyəyə bənd olunmuş metala bərkidilib. Tutacağıın başındakı yan tərəfə əyilən hissənin üzərinə ilan başına bənzər oymaq formada metal hissəcik bənd olunub. Bu ilanabənzər metalın hər iki üzündə kalliqrafik yazı olan "Ya Həsən" və "Ya Hüseyn" kəlmələri döymə üsulu ilə işlənmişdir. Bütün bu kitabələrin üzəri qızıl suyu ilə işlənmiş, lakin çox istifadə edildiyindən qılıncın üzərindəki təsvirlər tamam silinmişdir.

Poladdan hazırlanmış ayrıtiyəli qılıncın ümumi uzunluğu 70 sm, tiyənin uzunluğu 57 sm, tiyənin eni 0.35 sm, tutacağıın uzunluğu 13 sm, eni 0.2 sm-dir (SBF avad. № 1039, şəkil 5).

Qılıncın tutacağıın hər iki tərəfinə sümükdən hazırlanmış hissəcik bənd olunmuşdur. Tiyə və tutacağıın üzərinə sarı rəngli xüsusi formalı metal hissəcik olan lövhə bənd olunmuşdur.

Rombvari metal lövhənin üzəri döymə üsulu ilə zərif formada nəbati naxışlarla bəzədilmişdir. Qılıncın tiyəsinin bir tərəfi tam qızıl suyu ilə nəbati naxışlanmışdır. Tiyənin digər tərəfində isə qızılı suyu ilə tuğraya bənzər haşiyənin içində kitabə ərəb dilində həkk olunmuşdur. "Əməl Yusif, sahibi Mustafa". Kitabənin tərcüməsi: "Yusifin işi, sahibi Mustafa".

Digər ayrıtiyəli birağızlı qılıncın ümumi uzunluğu 99 sm, tiyəsinin uzunluğu 89 sm, eni 0,35 sm, dəstəyinin uzunluğu 11 sm, eni 0,2 sm-dir (SBF avad. № 292, şəkil 6).

Qılıncın tutacağıın hər iki tərəfi sümükdən hazırlanmış və tiyənin əsas baş hissəsindəki əl ilə tutmaq üçün olan sahəyə bənd olunmuşdur. Tutacağıın başına bənd olunan metaldan hazırlanmış oymağabənzər hissənin üzərində qızılı işləmə ilə tək lalə gülü, kənarlarında isə haşiyələnmiş ərəb islimi (qıvrım bir xətt üzərində çiçək və yarpaq təsvir edilmiş naxış) naxışları yer tutur. Tutacaq və tiyəyə birləşmiş hissənin üzərinə hər iki tərəfdən xüsusi formada kəsilmiş rombvari metal lövhə bənd olunmuşdur. Bəhs etdiyimiz metal hissəciyin hər iki üzünün kənarları səkkizguşəli həndəsi naxışlanmış və haşiyənin içərisi nəbati qızılışləmə ilə bəzədilmişdir. Qeyd etdiyimiz haşiyənin mərkəzində səkkizləçəkli gül təsviri çox nəfis formada yüksək səviyyədə qızılışləmə ilə naxışlanmışdır.

Poladdan hazırlanmış qılıncın tiyəsinin bir tərəfi sadə formada olsa da, digər tərəfində cızma üsulu ilə səkkizguşəli həndəsi təsvirin içərisində ustanın adı ərəb dilində süls xəttilə həkk olunmuşdur: "Əməl Əsədullah" – "Əsədullahın işi". Digər tuğrayabənzər haşiyənin içərisində ərəb dilində süls xəttilə kitabə həkk olunmuşdur: "Şah Abbas bin vəliəhdin" – "Vəliəhdin (hökmdarın) oğlu Şah Abbas" (şəkil 7).

Qılıncın qını taxtadan hazırlanmış və üzərinə dəri məmulatından üz çəkilmişdir. Qının uc hissəsinin üzəri çox zərif nəbati naxışlarla və qızılışləmə ilə bəzədilmiş, xüsusi formada kəsilmiş metal bənd olunmuşdur. Bəldən asmaq üçün iki yerdən qının üzərinə yarpaq formada kəsilmiş ikiüzlü metal hissələr bənd olunmuşdur. Metal hissələrin üzərinin kənarları nəbati naxışlarla haşiyələnmiş və mərkəzdə səkkizləçəkli gül təsviri qızıl işləmə ilə tam naxışlanmışdır. Qılıncın tutacağıındaki təsvir ilə qınının üzərindəki metal hissələrin naxışları zəngin kompozisiyası ilə yadda qalır. XIX əsrin əvvəllərinə aid olan qılınc yüksək rütbəli cəngavərlər üçün hazırlanmışdır.

7.